

Del 3. Valpning – tidig tillväxttid

Valpning

Några dagar före förlossningen börjar blårävshonan vanligen visa tecken på att hon snart valpar. Hon börjar klösa på golvet och taket i lyan och röra sig oroligt. Vinterpälsen lossnar i stora tussar som modern använder till att ”mura” ett hörn med. Detta beteende är en tydlig signal om att valpningen är nära förestående. Håret behöver inte avlägsnas om det sitter ordentligt fast i lyans hörn. Ifall håret ligger i lösa högar kan det vara en olägenhet för de våta nyfödda valparna som trasslar in sig och navelsträngen i håret.

Hur länge förlossningen varar varierar mycket hos blårävshonan och påverkas bl.a. av den stora variationen i antalet valpar samt moderns ålder. Hos unga honor är valpningen nästan utan undantag svårare och tar längre tid än hos äldre honor. I genomsnitt tar valpningen 4–5 timmar. Honan föder i allmänhet några valpar efter varandra och tar sedan paus.

Blårävar har en ärftlig tendens att föda fler valpar än de i bästa fall kan ta hand om. I vilt tillstånd behöver fjällräven uppenbarligen möjligheten att kunna använda valpar som dött av svaghet som viktig proteinföda. Valpar som dör under naturliga förhållanden är alltså honans reservnäring eftersom fjällräven under de första dagarna efter förlossningen inte kan leta föda.

Den beräknade valpningsdagen kan antecknas i avelskortet. Ett bra tecken är om honorna som regel börjar valpa 51–52 dygn efter sista anteckning om insemination. Däremot är någonting fel om dräktighetstiden systematiskt börjar gå över 53 dygn. Problemet hittas vanligen i utfodringen under avels/dräktighetstiden eller eventuella sjukdomar. Om dräktighetstiden överskrider 55 dygn är valparna ofta döda eller få till antalet. Om dräktighetstiden är under 50 dygn är valparnas livsduglighet dålig.

Skötsel under fortplantningstiden

Utfodring efter valpning

Ett par dagar före beräknad valpning ska fodergivan halveras. När honan har valpat minskas givan ytterligare till cirka 100 gram/dag under ett par dagar. Därefter ökas givan med cirka 50 gram/dag, tills man 10–12 dagar efter valpningen övergår till utfodring enligt aptit. Se tabellen.

Eftersom honan äter efterbödden när hon valpat är foderbehovet litet i början. Divingningen kräver inte mycket energi medan valparna är nyfödda. En del honor har god aptit, men portionerna bör trots det vara måttliga. För stor utfodring kan leda till att honans mjölkproduktion

växer över digivningsbehovet, vilket leder till juverinflammationer och våta lyor som orsakar valpdödighet. Å andra sidan indikerar god aptit hos honan att allt står rätt till i lyan.

En annan typ av utmaning är honor som inte alls börjar äta efter valpningen. Tredje dagen efter valpningen är en kritisk tidpunkt. Ifall honan inte ätit innan dess är det skäl att granska lyan och analysera läget. Inte sällan har en del av valparna dött och även resten tenderar att dö en efter en. Matvägran förekommer oftast hos unga honor och framför allt om de är för feta eller har utfodringsfel under avelsperioden.

Matvägran är ofta ett komplicerat problem som bl.a. kan bero på att mjölkutsöndringen inte har kommit igång normalt eller att honan har en sjukdom, t.ex. livmoder inflammation. Även svaghet efter en svår förlossning kan förorsaka dålig aptit och att honan inte orkar ta hand om sina valpar. Problem är också att vänta om honan av någon anledning inte har fällt sin vinterpäls. Ibland börjar honan äta igen och valparna kan räddas ifall fodergivan ges i ingången till lyan och är lättare att nå.

Efter valpningen ställer honorna stora krav på fodrets smaklighet och lämnar foder oätet som inte smakar. Därför bör gammalt foder tas bort med omsorg. Om modern täcker sin giva med hår är det ett tecken på att fodret inte duger som näring. Man bör alltså ge akt på att moderns foder är så färskt som möjligt och även se till att utfodringsmaskinen och silon är rena.

Ifall honorna äter bra efter valpningen är allt troligen som det ska i lyan. En första valpräknig brukar ske då, medan en kontroll görs först en vecka efter valpningen. För att underlätta digivningen kan mellanväggen/skivan samt locket på lyan tas bort.

Två veckor efter valpningen har en hona med åtta valpar ett digivningsbehov på 700-800 ml/dygn.

Utfodring när valparna börjar äta

Valparna börjar äta fast föda när de är cirka tre veckor gamla. Ett bra tips kan vara att vända lyan på sidan och flytta den närmare utfodringsplåten för att underlätta ätandet. I det här skedet räknas valparna och eventuella förluster ska antecknas i avelskorten. Senast när valparna börjar äta är det dags att börja utfodra två gånger om dagen för att ha bättre kontroll över foderbehovet. En viktig aspekt är naturligtvis också att foder som serveras ofta hålls färskt även när vädret är varmt. Fodret ska serveras så lätt tillgängligt som möjligt för valparna.

Lyan tas bort när valparna är cirka fem veckor gamla eller så pass utvecklade att det kan göras. Man bör inte vänta för länge med att ta bort den eftersom valparna blir snabbare självständiga och lyan mindre nedsmutsad. I fråga om artkorsningar ska man inte ha för bråttom med lyan, eftersom en alltför tidig borttagning samt andra förändringar kan leda till kannibalism bland artkorsningsvalparna.

Valparnas vattenbehov ökar när de börjar äta. Vattentrycket i systemet ska sänkas för att valparna ska våga gå fram till nippeln och dricka.

Foder

Räven har som bekant en lång valpningsperiod. Detta är en utmaning för fodertillverkarna, eftersom en del valpar har nått avvänjningsålder, medan de sista just har fötts. De äldsta valparna som är över fyra veckor behöver energirikt foder i motsats till mödrar som valpar och diar samt valpar som lär sig att äta fast föda. Deras foder bör ha låg torrsustanshalt men vara smakligt och energin som torrämnet innehåller bör vara minst 4000 kcal/ka kg. Fodret ska alltså vara vått men energin i torrsustansen ska vara hög. Detta betyder att relativt mycket energi tas från smältbart fett (40-45 %), medan andelen protein är 35-40 % och kolhydrater < 20 %.

För att spannmål ska binda vatten väl ska säden vara av hög kvalitet. Fodrets askhalt ska vara låg (<10 % i torrsustans). Även peroxider och myrsyrahalten ska hållas låg.

Minkuppfödare använder numera elektrolytlösning för att förebygga digivningsanemi. Syftet med lösningen är att förbättra vätskebalansen och att ge snabbabsorberande energi. Lösningen innehåller i huvudsak salt och socker. Foderköken lägger i regel salttillägg i fodret under digivningstiden. Socker tillsätts mera sällan eftersom socker anses gynna bakterietillväxten och jäsning av fodret. Därför bör uppfödarna själva tillsätta elektrolyt i fodret före utfodring. Användning av elektrolytlösning kan även rekommenderas eller i alla fall testas på rävar eftersom honorna återhämtar sig snabbare efter den påfrestning som valpningen innebär. Kanske har det även positiva effekter på konditionen under digivningstiden. Kommersiella preparat är bl.a. Maltolyt.

Foder med låg smältbarhet och mikrobiologisk kvalitet är en dålig kombination under valparnas tidiga tillväxttid. Att i ett tidigt skede snabbt öka andelen fett och myrsyra ger problem. Tarmsludde är hårt utsatt och då

detta skadas försvagas absorptionen av näringsämnen, vatten samlas i tarmens hålrum och orsakar diarré. De skadliga bakterierna ökar och tar sig via den skadade slemhinnan ut i kroppen.

Kostfiber har traditionellt använts för att upprätthålla ett friskt tarmludd, men det finns också foderförbättrande medel som används för att försöka hålla tunntarmen i skick. Dessa har gett goda resultat på åtminstone höns och svin. Sådana preparat är bl.a. Betain (melassbaserad), Progut (jästbaserad) och Progres (kådbaserad). Man kan anta att förebyggande näring som främjar hälsan i matsmältningskanalen även minskar problemet med diarréer hos rävar.

Övrig skötsel

Utöver utfodringsarbetet är det motiverat med flera kontrollrundor i husen; efter utfodring samt morgon och kväll. Genom att vara vaksam upptäcker man vilka lyor som har problem. Tecken på olägenheter är bl.a. kvidande ljud från valpar, matvägrande moder, för mycket fukt/blod i bolådan, smutsigt vått hoptovat hår i lyan eller utanför, valpar som hamnat i kläm, döda eller delvis uppätta valpar, övergivna valpar, modern har valpat utanför bolådan, ruttet lukt (döda valpar), rastlöshet hos modern. Ibland verkar Murphys lag gälla – när något går snett hopar sig flera problem. Men även det motsatta förekommer – positiva saker leder till att allt flyter på bra genom hela valpningstiden.

Under kontrollrundor kan man i mån av möjlighet sträva efter att vidta nödvändiga åtgärder och rädda t.ex. nedkylda, oskötta valpar. Innan valparna flyttas till en fostermor ska de alltid först värmas. Man kan försöka flytta valpar till fostermödrar, men både de som flyttas och fostermödrarnas valpar ska ha god kondition. Bra fostermödrar är äldre honor som själva har 5–8 valpar. Till en sådan lya kan man flytta 2–3 valpar. Även om förflyttningarna planerats noga kan de inte alltid rädda fler än ett marginellt antal valpar. Felaktiga flyttar kan däremot leda till att såväl honans egna valpar som adoptivalparna dör. Problemlyor ska antecknas för att kunna följas upp framöver.

Valpdödlighet och hur den kan minskas

Vid tre veckors ålder är valpdödligheten hos blårävar cirka 20–25 %. Eftersom en del av honorna förstör sina valpar torde den totala dödligheten uppgå till 30–35 % av alla nyfödda valpar. De årliga och farmspecifika variationerna är dock märkbara i fråga om valpdödlighet. Hos unga mödrar är valpdödlighet klart högre än hos honor som valpat två till fyra gånger, och ökar i allmänhet ju senare honan valpar. Siffrorna är riktgivande och baseras på erfarenhetsmässiga uppgifter. Även studier har gjorts i ämnet, men någon omfattande utredning med större djurantal har inte utförts.

Farmerna vet inte det exakta antalet dödsfall eftersom valparna inte räknas genast efter förlossningen. En noggrann kontroll sker först efter en vecka, förutsatt att honan äter bra och är lugn och inga problem observeras. Största delen av dödsfallen är av sådant slag att de inte kan förhindras. Varken antibiotika, smärtsjällande eller andra läkemedel är till någon större nytta om honan vägrar äta efter förlossningen.

Orsaker till valpdödighet:

- av olika orsaker nedsatt mjölkproduktion
- valpen svag vid födelsen
- modern svag/svår förlossning
- dåliga honegenskaper
- modern fet/mager
- fel utfodring eller foder
- värme
- kyla
- modern är sjuk

Förebygga värmepåverkan

Blåräven härstammar från arktiska områden och är därför ovan vid höga temperaturer. Den största enskilda orsaken till valpförlust kan vara värmeböljan som nästan årligen infaller under fortplantningstiden och valpningen. Ifall värmen håller i sig leder den ofta till betydliga förluster, i synnerhet om den sker under unga honors valpnings- och digivningsperiod.

Under varma perioder ska åtgärder vidtas för att i någon mån kunna förbättra omständigheterna för mödrar och valpar. Sådana åtgärder är bl.a:

- låt locket till lyan vara på glänt eller ta av det helt
- ta bort mellanväggen
- solskydd eller skärm (finmaskigt nät) vid takutskjuten
- kyl ned genom olika sprinklerlösningar eller vattensprutning på annat sätt
- låt sista vattennippeln läcka i oisolerade vattensystem
- ta bort mittersta takplåten på båda sidorna av skugghuset

Förhindra störande faktorer

Rävarna är vana vid olika ljud på farmen, så man måste inte undvika dessa under fortplantningstiden. Men det finns stora variationer mellan rävfarmerna. Mest utsatta för plötsliga ljud är rävar i lugnt belägna farmar, där ett oväntat oväsen/dån/explosionsljud kan ge upphov till panik hos vissa djur. Mödrar som redan är stressade kan uppleva att situationen blir övermäktig och förlorar förmågan att ta hand om sina valpar.

Till samma kategori hör de enorma måsflockar som irriterar mödrarna samt sprider sjukdomar. För att skrämma måsarna har man utvecklat en laserkanon som verkar ha önskad effekt. Laser är också ett alternativ till komplicerade nätkonstruktioner. Valpningen kan dessutom störas av avbränning eller annan bränning som ger rök i närheten av farmen. Främmande hundar som kommit loss och stör ger också upphov till problem på farmar.

Störande faktorer är också honor som ofredar andra honor som valpat och sköter sina valpar. Det är därför viktigt att genast flytta bort honor som varit tomma eller förstört sina valpar.

Valpresultat

Valpresultatet för blåräv har i Finland de senaste åren varit 5–5,5 valpar per parad hona. Det kan inte anses bra då blåräv har potential att nå betydligt bättre resultat. Vissa farmar får varje år resultatet 7, ibland till och med över – även då valparna är högklassiga och storväxta.

Vad kan då göras för att förbättra valpresultatet då vi vet att det finns tiotals variabler som klart påverkar resultatet? Det handlar inte enbart om värmen. Resultatet kan inte just påverkas under valpningsperioden, utan arbetet ska göras tidigare. I det följande ges några viktiga synpunkter.

Hållbar fruktsamhetsavel

De yttre egenskaperna hos blåräv har förädlats i så hög grad på bekostnad av fruktsamheten att rävarna ofta inte klarar stora variationer i skötsel, foder eller omständigheter. Heterozygoti har minskat då samma gener rör sig från en räv till en annan och mellan farmar. Honorerna är mottagliga för problem och valparna svaga redan vid födseln.

Som ett resultat av snabb kvalitetsavel ägnas ofta hållbarhetsavel mindre uppmärksamhet. Grunden för god hållbarhet är rävhonor som år efter år får många livsdugliga valpar. Sådana hållbara honor finns inte nödvändigtvis i toppen av kvalitetsindexen, men honorerna har stark kroppsbyggnad och stabilt psyke som anpassar sig efter varierande omständigheter. Dessa mödrar med avkomma bör utgöra stommen i avelsstammen. Men beklagligt ofta förflyttas honor som valpat några gånger

till artkorsningsproduktion. Genom att använda honor med den högsta hållbarheten avancerar kvalitetsaveln kanske inte så snabbt, men stammen kommer med tiden att bestå av rävar som är stresståliga och klarar växlande och utmanande förhållanden.

De problem som unga honor har vid valpningen och skötseln av valparna beror ofta på att aveln är kortsynt och betonar kvalitet. Med en långsiktig fruktsamhetsavel som betonar hållbara egenskaper har även unga honor möjlighet att få goda valpresultat.

Utfodring av avelsrävar

Utfodringen av avelsrävar bör prioriteras under hela året och inte enbart under avelsperioden. Efter avvänjningen flyttas honorna till egna burar, gärna tvådelade, ifall rum finns. Därefter bör de få färskt foder varje dag. På detta sätt ombesörjer man att mödrarna har konditionsklass 3 – 3½ hela hösten. Det är säkrare att hålla äldre honor en aning stadiga än alltför tunna. Äldre honors fetthaltiga foder under hösten är inte näringsmässigt balanserat. Hos honor som hållits tunnare än deras konditionsklass kan bristtillstånd förekomma som inte längre kan rättas till under avelsperioden. Att upprätthålla rätt konditionsklass förutsätter även individuell utfodring. Vad gäller äldre honors konditionsklass förekommer stora variationer mellan farmerna.

Övrig utfodring av avelsrävar har behandlats i tidigare meddelanden.

Hygiensynpunkter

Att farmhygien har stor betydelse för valpresultatet är allmänt bekant. Åtminstone följande bör man ta hänsyn till: brunstmätar- och insektshygien, förvaring av foder, renlighet i fråga om utfodringsmaskin, silo, utfodringsbord, drickkoppar och lyor, gödselhantering och kalkning av gödselunderlag samt bekämpning av fåglar, råttor, möss och flugor. Att hålla farmområdet torrt förebygger spridning av sjukdomar. I dessa frågor är "farmblindhet" ofta en bromsande faktor.

Byggnadstekniska lösningar

Genom byggnadstekniska lösningar kan man förebygga värmens påverkan. Skugghuset ska vara luftiga och så höga att det finns ett rejält utrymme mellan buren och taket och att även takutskjuten är

tillräckligt långa. Genom en speciell konstruktion för takåsen kan luften cirkulera även där. Av stor betydelse är också att husen uppförs i en fördelaktig riktning (nordost-sydväst). Även lyorna ska vara konstruerade så att de vid behov kan ventileras.

Förhoppningsvis kan man i framtiden utveckla ventilations- och kylsystem för skugghus med t.ex. takmonterade solpaneler som strömkälla. Och om man ytterligare får önska sig något så skulle fostermödrar kunna vara en lysande lösning för att minska tidig valpdödlighet.

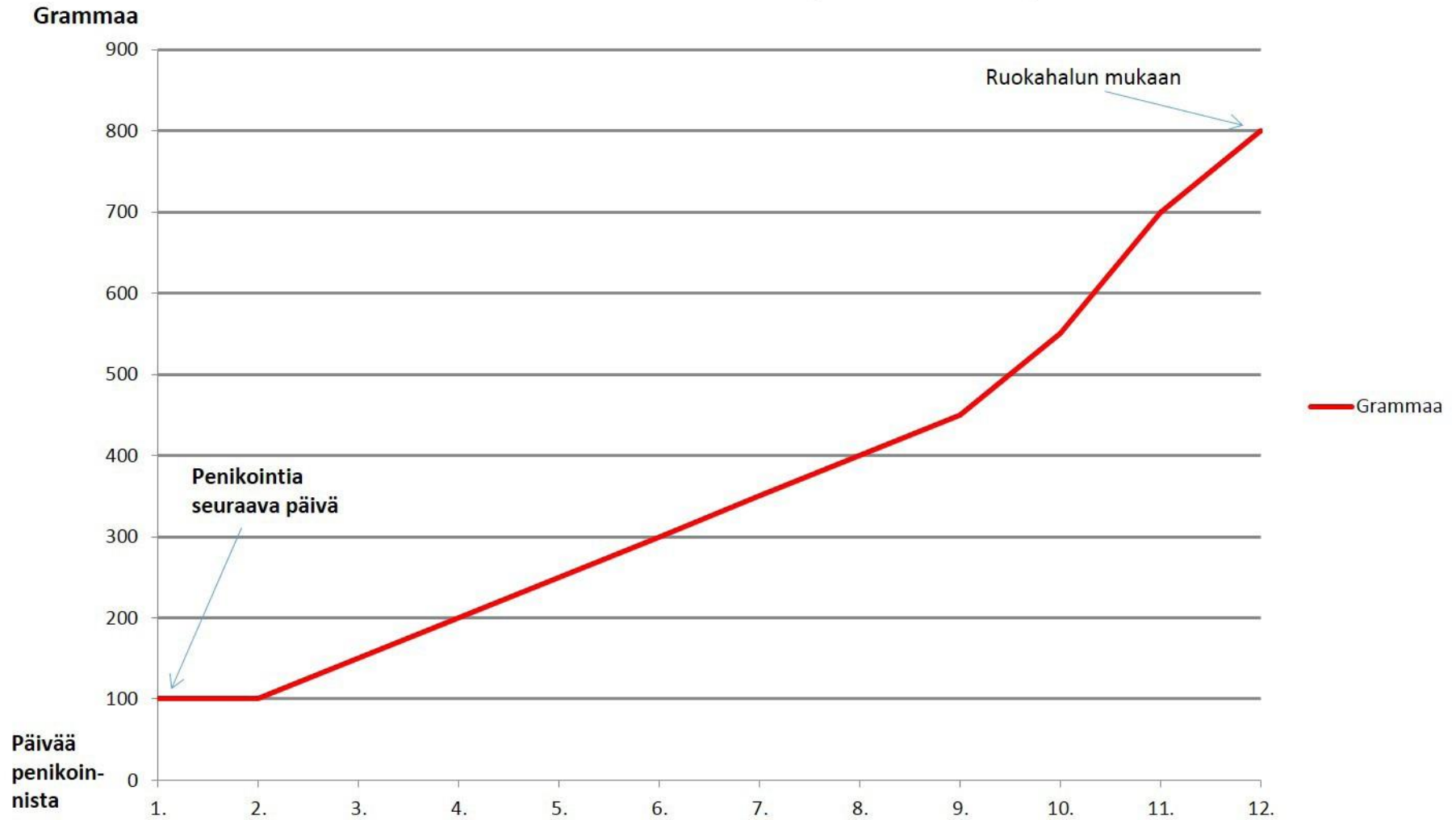

Takåskonstruktion som förbättrar ventilationen.

© Tapio Hernesniemi
lektor i pälsproduktion
Mellersta Österbottens
vuxenutbildning
Projektet Ajantasalla
tapio.hernesniemi@kpedu.fi

Utfodring av avelshonor efter valpning/Gram/Första dagen efter valpningen/Enligt aptit

Siitosnaaraiden ruokinta penikoinnin jälkeen

Dagar efter valpningen

Taulukon ruokintamäärät ovat ohjeellisia ja kuvaa esimerkkinään ruokintaa (1-12 päivää penikoinnista).

© Tapio Hernesniemi

Honors hälsa och digivning

Farmer som satsar på god hygien gällande mätningar och inseminationer har sällan problem med livmoderinflammation vid dräktighet, däremot varierar förekomsten av mjölkfeber efter valpning från farm till farm.

Tre symptom hör samman med mjölkfeber: livmoderinflammation, juverinflammation och nedsatt mjölkproduktion. Nedsatt mjölkproduktion är oavsett orsak ett stort problem för valparna, eftersom de under de tre första veckorna är helt beroende av den näring modern ger. En moder som lider av mjölkfeber kan/ bör behandlas. Djur som har feber är trötta och apatiska och bryr sig inte om sina valpar. Juver- och/eller livmoderinflammation behandlas med antibiotika, smärtstillande sänker febern och reducerar smärtan i juvret. Rädslan för mjölkfeber kan leda till att utfodringen av mödrar under digivningstiden begränsas i för hög grad och att valparnas näringstillförsel därigenom försämras i onödan.

Mjölkkvaliteten kan påverkas genom fodrets sammansättning. Huvudregeln är att man med kolhydrater kan producera mycket mjölk men den har ett lågt energiinnehåll. Mjölk med hög energihalt fås däremot med fetare foder – mödrarna producerar mindre mängd mjölk men med högre energivärde. Under digivningen ändras mjölkens innehåll och blir fetare mot slutet. I början av digivningen är sockerhalten i mjölken högre och ibland kan valparna bli mätta av ”sockermjölken”, vars energihalt inte är tillräcklig, medan lite större valpar kan torka ut av energibrist då de inte ids dia den sista fetare mjölken.

Mjölkleber

En stor kull eller utdragen förlossning ökar avsevärt risken för livmoderinflammation, därför bör särskilt honor med stora kullar uppmärksammas. Efter valpningen är det vanligt att honan har mörka eller grönaktiga flytningar några dagar men om de varar längre än tre dagar kan det vara ett tecken på eventuella problem.

Hos rävhonor uppträder mjölkfeber efter valpning och är en kombination av livmoderinflammation, juverinflammation och nedsatt mjölkproduktion, hög feber är ofta ett symptom. Valparna får dåligt med mjölk och modern orkar inte vårda dem. Bristen på föda och omsorg gör att valparna snabbt stryker med. Av erfarenhet vet man att sjuka rävhonor har störst

nytta av smärtstillande medicin, medan antibiotika kommer i andra hand.

Båda läkemedlen ges som injektioner och i vissa fall kan även oxytocin vara till hjälp som mjölkdrivande och livmoderssammandragande. Eftersom smärtstillande medicin sänker febern och höjer allmäntillståndet orkar honan bättre sköta sina valpar. Medicinen eliminerar också eventuella bakteriegifters påverkan på organismen. Huvudregeln är att om djuret måste ordinerar antibiotika så behövs också smärtlindrande!

Vid juverinflammation är en eller flera juverdelar hårda och känns heta och mjölken kanske inte rinner till. Juverinflammation i sig eller tillsammans med livmoderinflammation leder snabbt till mjölkbrist. Oxytocin kan användas för att få igång mjölkutdrivningen så att valparna får mjölk, men dosen ska vara liten, endast 0,1ml!

Kontakta veterinären för att få lämpliga instruktioner och läkemedelsförskrivningar i tid före valpningen!

Inseminationshygien är viktigt med tanke på djurens dräktighet. Endast friska djur ska insemineras, medan djur som lider av urinvägsinfektion ska gallras ur avelsmaterialet. Urinstenar är den största orsaken till smärtsamma och svårbotade urinvägsinfektioner hos rävonor.

Våta rävvalpar

Även hos rävar påträffas ibland våta valpar. Fullständig klarhet i orsakerna finns inte, men man har antagit att symptomet beror på för stor mjölkproduktion eller urinvägsinfektion hos modern. I dag tror man att den viktigaste faktorn till fenomenet våta valpar är koccidios som konstaterats orsaka våta. Smittan kommer inte från fodret, utan valparna får den via omgivningen. Att medicinera modern på förhand gagnar inte valparna och är till ingen nytta ifall inte andra hygienåtgärder vidtas.

Att förbättra hygien genom att rengöra eller byta ut lyan och att fylla på kutterspån i den verkar hjälpa mot symptomen och i vissa fall kan det vara motiverat att medicinera modern med antibiotika. Koccidiosläkemedel (Baycox vet, Toltarox vet) kan också användas och ges direkt i munnen på valparna, dosen är 0,4 ml/kg, medan mödrarna behandlas genom att blanda läkemedlet i fodergivan.

Valpar som drabbats av koccidios är våta och klibbiga som om de doppats i sockervatten, och även modern kan se ut som om den vadat i vatten upp till magen. Valparna får diarré och torkar ut och dör utan behandling. Alla valpar som har koccidios är dock inte våta. Av valpar som utvecklats dåligt kan avföringsprov tas och analyseras för koccidier, så att man vid behov kan behandla valparna.

En väsentlig åtgärd för att förebygga koccidios är omsorgsfull rengöring av lyor. På koccidieägg har endast **varmt** vatten +60 °C och Neopredisan 3 % lösning verkan. Lyorna fungerar som smittkälla för valparna och synlig smuts skyddar koccidieägg från uttorkning. Torrengöring är inte en tillräcklig preventiv åtgärd, utan lyorna ska tvättas ordentligt med tanke på följande säsong. Att använda desinfektionsmedel som är verksamt mot koccidier är också vettigt eftersom vanliga desinfektionsmedel saknar verkan!

Av erfarenhet vet man att koccidier hör till de mest kända sjukdomsalstrare som ger diarré hos små rävvalpar. Genom undersökningar har man konstaterat att parvovaccin reducerar förekomsten av diarré senare under djurens tillväxtperiod. Som parvovaccin används för närvarande vaccin avsett för minkar och som kan beställas av FPF rf:s veterinärer. Vaccindosen är 1 ml och ges under huden. Bästa vaccinationstidpunkten är när valparna är cirka 8–10 veckor.

© Anna-Maria Moisander-Jylhä
specialveterinär inom
produktionsdjur
ProFur
anna-maria.moisander-jylha@profur.fi

